

بسم الله الرحمن الرحيم

www.Ketab.ir

سرشناسه:	نصر دهریزی، الماس؛ ۱۳۴۸ -
عنوان و نام پدیدآور:	بررسی تطبیقی مبانی اندیشه اصلاح طلبی در ایران با مبانی اندیشه حضرت امام خمینی (ره) در دوره تاریخی ۱۳۸۴ - ۱۳۷۶؛ الماس نصر دهریزی: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه ها، دانشگاه معارف اسلامی.
مشخصات نشر:	قم: انتشارات دانشگاه معارف اسلامی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری:	۳۵۲ ص.
شابک:	978-600-99614-3-6
فروست:	مجموعه انقلاب اسلامی، ۷۵.
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
موضوع:	خمینی، روح الله، بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۸-۱۳۷۹- دیدگاه درباره اصلاح طلبی
موضوع:	اصلاح طلبی-ایران Khomeyni, Ruhollah, Leader and Founder of IRI - Views on reformism Reformism - Iran
موضوع:	اصلاح طلبان-ایران - تاریخ - ۱۳۷۶ Reformers - Iran - History - 1997
موضوع:	ایران - سیاست و حکومت - ۱۳۸۴-۱۳۷۶ Iran - Politics and government - 1997-2005
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه ها
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی
رده بندی کنگره:	DSR۱۵۹۱
رده بندی دیویی:	۹۵۵/۰۷۵
شماره کتاب شناسی ملی:	۶۰۳۸۱۴۱

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفن گروه «انقلاب اسلامی»: ۰۲۵- ۳۲۱۱۰۶۲۲

صندوق پستی: ۶۱۷۳- ۳۷۱۵۵

پست الکترونیکی: enghelab@maaref.ac.ir

بررسی تطبیقی مبانی اندیشه اصلاح طلبی در ایران
با مبانی اندیشه حضرت امام خمینی ره
در دوره تاریخی ۱۳۸۴ - ۱۳۷۶

تقدیم به:

شهدای عزیز گام اول انقلاب اسلامی،
شهدای مدافع حرم به‌ویژه شهید عالی‌مقام سردار حاج قاسم سلیمانی
و جوانان آینده‌ساز گام دوم انقلاب اسلامی

دانشگاه معارف اسلامی
مجموعه انقلاب اسلامی
۷۵

بررسی تطبیقی مبانی اندیشه اصلاح‌طلبی در ایران
با مبانی اندیشه حضرت امام خمینی (ره) در دوره تاریخی ۱۳۸۴ - ۱۳۷۶

نویسنده: الماس نصر دهنری

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

ویراستار: امیرعباس رجبی / طراح جلد: هادی معزی

بازبین‌نهایی: سید سعید روحانی / صفحه‌آرا: سعید نائینی

ناشر: انتشارات دانشگاه معارف اسلامی

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۸ / شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۵۱۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۹۹۶۱۴ - ۳ - ۶

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز پخش:

■ انتشارات دانشگاه معارف اسلامی: قم، خیابان بلوار جمهوری اسلامی، بین کوچه ۴ و ۶

تلفن: ۳۲۱۱۰۶۴۴؛ نمابر: ۳۲۱۱۰۲۸۰

■ پخش دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر: ۳۷۷۴۰۰۰۴

سخن آغازین

جریان‌های سیاسی، نقش مهم و بنیادینی در تحولات جوامع معاصر ایفا می‌کنند. جامعه ایران در سده‌های اخیر و پس از انقلاب اسلامی به شدت متأثر از کنش‌های بازیگران سیاسی با رویکردهای مختلف فکری و معرفتی بوده است. این تنش‌ها و تقابل‌ها به‌ویژه پس از رسوخ و رسوب اندیشه‌های غربی در جامعه ایران جدی‌تر و اثرگذارتر می‌شود. پس از انقلاب جریان غرب‌گرا عقب رانده شد و میدان سیاسی و اجتماعی را تا حدود زیادی به اندیشه انقلابی واگذار کرد اما رسوبات پیشین اندیشه سکولار همراه با تفکرات ارتجاعی، دل‌زدگی و خسته‌شدن برخی انقلابیون و عوامل دیگر، آرام‌آرام میدان را برای خودنمایی مجدد تفکر التقاطی و اندیشه‌های غرب‌گرا البته با رنگ و لعابی نو و در مواردی ذیل پرچم انقلاب و امام خمینی رهبر فراهم کرد. ازجمله جریان‌های پرتنش در جامعه ایران، اندیشه اصلاح‌طلبی است که در طول تاریخ معاصر ایران در قالب‌های گوناگونی ظهور و بروز کرده است و در دهه سوم نظام جمهوری اسلامی نیز به شکلی دیگر نشان داده است. مسئله مهم و بنیادین این است که جریان اصلاح‌طلب پس از انقلاب مدعی است نزدیک‌ترین مشرب و رویکرد را نسبت به امام خمینی رهبر دارد. دراین خصوص نوشته‌ها متعدد است و صاحبان فکر و نظر در قالب‌هایی بیشتر ژورنالیستی و گاه علمی و مستدل به نقد و تطبیق نظرات اصلاح‌طلبان با مبانی فکری حضرت امام رهبر پرداخته‌اند.

جناب آقای دکتر **اماس نصردهزیری** تلاش وافر داشته با نگاهی منصفانه، علمی، مستدل و مستند به این موضوع بپردازد. این اثر در چهار بخش تنظیم شده است: «پیشینه اندیشه اصلاحات در ایران»؛ «مبانی و اصول اندیشه سیاسی امام خمینی رهبر و غرب»؛ «گفتمان اصلاح‌طلبی در ایران در دوره تاریخی ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴» و «بررسی و نقد مبانی اندیشه سیاسی اصلاحات در ایران در دوران تاریخی ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴».

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی از تلاش نویسنده محترم که با انگیزه و همت انقلابی به تولید این اثر پرداخته و از ارزیابان علمی این پژوهش، جناب آقای دکتر محمداسماعیل خدادادی

و جناب آقای سهراب مقدمی شهیدانی که با ارسال نظرات خود در تقویت این اثر یاری رساندند، سپاسگزاری می‌کند. همچنین از مدیر گروه پژوهشی انقلاب اسلامی جناب آقای دکتر امیر سیاهپوش که داوری نهایی این اثر را برعهده داشته، کارشناس گروه انقلاب اسلامی جناب آقای عیسی مولوی وردنجانی و نیز از مدیر امور پژوهشی جناب آقای دکتر سید سعید روحانی که با بازبینی نهایی بر دقت اثر افزوده است و همکاران ایشان که در آماده‌سازی و انتشار این اثر نقش فعالی داشته‌اند، تشکر می‌شود. امید است این کتاب در روشن ساختن ذهن محققان و دانشجویان نسبت به انقلاب اسلامی و چشم‌انداز پیش‌روی آن مؤثر واقع شود.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۱
------------	----

بخش اول: پیشینه اندیشه اصلاحات در ایران (۱۳۸۴-۱۳۷۶)

(۴۱-۱۷)

مقدمه.....	۱۹
پیشینه اصلاحات در ایران.....	۲۳
۱. رفورمیسم دوره قاجاریه.....	۲۴
۲. رفورمیسم دوره مشروطیت.....	۲۷
۳. رفورمیسم دوره پهلوی اول.....	۲۹
۴. رفورمیسم دوره پهلوی دوم.....	۳۳
۵. حاملان مؤثر در نفوذ اندیشه اصلاحات غربی در تاریخ معاصر ایران.....	۳۶
یک. میرزا ابوالحسن شیرازی.....	۳۷
دو. میرزا ملکم خان ناظم الدوله.....	۳۷
سه. میرزا فتحعلی آخوندزاده.....	۳۸
چهار. میرزا آقاخان کرمانی.....	۳۹
پنج. سید حسن تقی‌زاده.....	۳۹
شش. کاظم‌زاده ایرانشهر.....	۴۰
هفت. مشفق کاظمی.....	۴۱
هشت. علی‌اکبر داور.....	۴۱

بخش دوم: مبانی و اصول اندیشه سیاسی امام خمینی رهبر و غرب

(۱۱۲-۴۳)

فصل اول: مبانی و اصول اندیشه سیاسی امام خمینی رهبر	۴۵
مقدمه.....	۴۵
۱. امام و هستی‌شناسی.....	۴۶
۲. امام و معرفت‌شناسی.....	۵۱

۵۴.....	۳. امام و پیوند دین و سیاست
۵۶.....	۴. امام و تشکیل حکومت و ساختار کلی نظام سیاسی
۶۲.....	۵. امام و مشروعیت الهی حکومت
۶۵.....	۶. امام و مردم سالاری دینی
۷۰.....	۷. امام و نفی سبیل در روابط سیاست خارجی
۷۳.....	۸. امام و اخلاق و ارزش های دینی - اسلامی

فصل دوم: مفصل بندی گفتمان و اندیشه سیاسی غرب..... ۷۷

۸۰.....	۱. غرب و هستی شناسی
۸۵.....	۲. غرب و معرفت شناسی
۸۹.....	۳. غرب و جدایی دین از سیاست (سکولاریسم)
۹۲.....	۴. غرب و لزوم تشکیل حکومت و محتوای آن
۹۷.....	۵. غرب و مشروعیت مردمی حکومت
۹۹.....	۶. غرب و دموکراسی
۱۰۴.....	۷. غرب و جهانی شدن در روابط سیاست خارجی
۱۰۸.....	۸. غرب و فردگرایی، محور ارزش ها و اخلاق

بخش سوم: گفتمان اصلاح طلبی در ایران در دوره تاریخی ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴

(۱۸۲ - ۱۱۳)

فصل اول: جریان شناسی جبهه اصلاحات..... ۱۱۵

۱۱۵.....	مقدمه
۱۱۶.....	۱. تعریف اصلاحات از منظر حاملان و عاملان جبهه اصلاحات
۱۲۰.....	۲. جریان شناسی جبهه اصلاحات
۱۲۸.....	یک. مجمع روحانیون مبارز
۱۳۱.....	دو. سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی
۱۳۴.....	سه. دفتر تحکیم وحدت
۱۳۶.....	چهار. حزب کارگزاران سازندگی در ایران
۱۳۷.....	پنج. حزب جبهه مشارکت ایران اسلامی
۱۳۸.....	شش. حزب همبستگی ایران اسلامی
۱۳۸.....	هفت. مجمع نیروهای خط امام علیه السلام
۱۳۸.....	هشت. جمعیت زنان جمهوری اسلامی ایران
۱۳۹.....	نه. حزب اسلامی کار
۱۳۹.....	ده. انجمن اسلامی معلمان ایران
۱۳۹.....	یازده. مجمع اسلامی بانوان
۱۳۹.....	دوازده. انجمن اسلامی جامعه پزشکی ایران
۱۴۰.....	سیزده. مجمع محققین و مدرسین حوزه علمیه قم

۱۴۰.....	۳. حاملان مؤثر در نفوذ اندیشه اصلاحات غربی در دوره ۱۳۸۴ - ۱۳۷۶ در ایران.....
۱۴۱.....	یک. عبدالکریم سروش.....
۱۴۴.....	دو. حسین بشیریه.....
۱۴۵.....	سه. محسن کدیور.....
۱۴۶.....	چهار. حاتم قادری.....
۱۴۸.....	پنج. سید هاشم آغاچری.....
۱۵۰.....	شش. حمیدرضا جلالی‌پور.....
۱۵۰.....	هفت. داریوش شایگان.....
۱۵۱.....	هشت. محمد مجتهد شبستری.....
۱۵۱.....	نه. محمد تقی فاضل مبدی.....
۱۵۲.....	ده. مصطفی ملکیان.....
۱۵۲.....	یازده. عزت‌الله سبحانی.....
۱۵۳.....	دوازده. رامین جهان‌بگلو.....
۱۵۵.....	سیزده. سعید حجاریان.....

۱۵۷.....	فصل دوم: زمینه‌های ظهور و تفوق جریان اصلاحات.....
۱۵۸.....	۱. تحولات سیاسی و اقتصادی.....
۱۶۶.....	۲. تحولات فرهنگی - اجتماعی.....
۱۷۲.....	۳. جریان روشنفکری، زمینه‌ساز اقبال اجتماعی اصلاح‌طلبی.....
۱۷۷.....	۴. سیاست‌ورزی جریان اصلاح‌طلبی با استفاده از چهره جدید سید محمد خاتمی.....
۱۸۰.....	۵. اتحاد و هم‌گرایی احزاب و گروه‌های سیاسی غیرهم‌جنس.....

بخش چهارم: بررسی و نقد مبانی اندیشه سیاسی اصلاحات در ایران (۱۳۸۴- ۱۳۷۶)

(۱۸۳- ۲۹۲)

۱۸۵.....	مقدمه.....
۱۸۷.....	فصل اول: مبانی اندیشه سیاسی اصلاحات در ایران (۱۳۸۴ - ۱۳۷۶).....
۱۸۷.....	۱. اصلاح‌طلبان و هستی‌شناسی.....
۱۹۱.....	۲. اصلاح‌طلبان و معرفت‌شناسی.....
۱۹۵.....	۳. اصلاح‌طلبان و رابطه دین و سیاست.....
۲۰۴.....	۴. اصلاح‌طلبان و لزوم تشکیل حکومت و محتوای حکومت.....
۲۱۸.....	۵. اصلاح‌طلبان و مشروعیت مردمی حکومت.....
۲۲۶.....	۶. اصلاح‌طلبان، جامعه مدنی.....
۲۴۳.....	۷. اصلاح‌طلبان و سیاست خارجی با محوریت جهانی شدن.....
۲۷۱.....	۸. اصلاح‌طلبان و ارزش‌ها و اخلاق.....

۲۷۹.....	فصل دوم: نقد و ارزیابی اندیشه اصلاح‌طلبی در دوره تاریخی ۱۳۸۴ - ۱۳۷۶.....
----------	--

جمع بندی و نتیجه

(۲۹۳- ۳۳۸)

۱. هستی شناسی ۲۹۵
۲. معرفت شناسی ۲۹۸
۳. نسبت دین و سیاست ۳۰۰
۴. منشأ حاکمیت، مشروعیت الهی یا مقبولیت مردمی ۳۰۴
۵. مردم سالاری دینی یا جامعه مدنی ۳۰۷
۶. ضرورت تشکیل حکومت ۳۱۲
۷. ولایت فقیه، الگوی حکومتی ۳۱۵
۸. ارزش های اسلامی یا منشور حقوق بشر ۳۲۱
۹. نفی سبیل یا هضم در جهانی سازی غرب در سیاست خارجی ۳۲۷
- نتیجه ۳۳۶

منابع و مأخذ

(۳۳۹- ۳۵۰)

مقدمه

شناخت و تحلیل هر جامعه سیاسی در ابعاد مختلف آن، اعم از سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، فکری و حتی اقتصادی، منوط به شناخت جریان‌های فعال در آن است. بنابراین جریان‌شناسی، پایه درک، فهم و تحلیل جامعه است و این موضوع از مهم‌ترین منابع در مطالعه تاریخ معاصر ایران به‌شمار می‌آید. در این بین زیربنایی‌ترین حوزه برای شناخت یک جریان، حوزه اندیشه است که بر عرصه‌های دیگر مقدم است؛ چراکه تا شناخت اندیشه میسر نگردد، ابعاد سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ممکن نخواهد بود. تاریخ معاصر ایران به‌خصوص از مشروطیت تاکنون، با جریان‌های مختلف و متفاوتی روبه‌رو بوده است. برای قضاوت درباره تاریخ سیاسی ایران و جریان‌های سیاسی در قدرت به‌ویژه قضاوت نسل حاضر و آینده، وجود منابع مستند و معتبر، از ضرورت‌های تاریخی است.

روش اندیشیدن سیاسی، با روش فهم اندیشه سیاسی متفاوت است: «روش اندیشیدن سیاسی» امری هستی‌شناسانه است که منجر به شکل‌گیری اندیشه می‌شود؛ درحالی‌که «روش فهم اندیشه سیاسی»، امری معرفت‌شناسانه است که به فهم اندیشه‌ای که پیش‌تر شکل گرفته، منجر می‌گردد. برای معرفت و تجزیه و تحلیل هر اندیشه و جریان سیاسی نیز لازم است از رهیافتی اندیشه‌شناسانه استفاده شود. در این رهیافت، اهتمام اصلی محقق، شناسایی مبانی، عناصر و مؤلفه‌های یک اندیشه است. برای فهم محتوای اندیشه سیاسی یک جریان و مقایسه آن با اندیشه اسلامی، باید از مدل بومی اسلامی بهره جست. بنابراین کاستی قالب نظری که از دسته‌بندی‌های صورتی و شکلی گذر کرده و به بررسی رگه‌های محتوایی اندیشه‌ها بپردازد و درعین حال میان اجزای آن اندیشه‌ها تعامل برقرار سازد و یک کل همبسته و هماهنگ را ایجاد نماید و برای سرشت اندیشه سیاسی معاصر نیز توانایی داشته باشد، کاملاً مشهود است. از این‌رو نمی‌توان از مدل و روش غربی و خارج از چارچوب اسلامی برای تبیین اندیشه اسلامی بهره برد. پس مسئله اصلی و ضروری در این باره، برداشتن گامی اساسی در جهت رفع کاستی قالب نظری در حوزه اندیشه سیاسی است.

اندیشه سیاسی، «تفکر درباره مسائل مرتبط با سیاست است که دارای ویژگی‌هایی همچون مبانی

خاص، نظم و انسجام، هدفمند بودن و متکی بودن بر ادله باشد.^۱ لئواشتر اوس، اندیشه سیاسی را «تأمل درباره آرای سیاسی یا ارائه تفسیری از آنها می‌داند و آن را به هرگونه تفکر، اعم از تفکر حرفه‌ای و غیرحرفه‌ای درباره سیاست، نسبت می‌دهد».^۲ اندیشه سیاسی بدین معناست:

مجموعه‌ای از آرا و عقایدی که به شیوه‌ای عقلانی، منطقی، مستدل و فراتر از آرا و ترجیحات شخصی، درباره چگونگی سازمان دادن به زندگی سیاسی، مطرح می‌گردد.^۳

درواقع اندیشه سیاسی، «الگویی برای رسیدن به وضع مطلوب (مدینه فاضله) از نظر هر دانشمندی است».^۴

کلیت محتوای حوزه اندیشه سیاسی اسلام را می‌توان در تعاملات سه محور کانونی «عقاید سیاسی»، «احکام سیاسی» و «اخلاق سیاسی» - به عنوان اجزا و عناصر مقوم آن - تثویزه کرد. اندیشه اسلامی در تقسیمی کلاسیک، به سه بخش عمده طبقه‌بندی شده است: «اعتقادات»، «احکام فقهی عملی» و «اخلاق». امام خمینی ره، با سندیت قرار دادن یکی از روایات در کتاب **چهل حدیث**، علوم را در سه بخش کلی آیه محکمه (عقاید)، سنت قائمه (احکام) و فریضه عادلّه (اخلاق) تقسیم‌بندی می‌کند.^۵ علامه طباطبایی در **تفسیر المیزان**^۶ و شهید مطهری ره نیز در کتاب **انسان و ایمان**،^۷ وجوه سه‌گانه یادشده را به ترتیب با ابعاد سه‌گانه «شناختی»، «عاطفی» و «کنشی»، سازگار و منطبق ساخته‌اند. بنابراین:

اندیشه سیاسی براساس هریک از مبانی فلسفی، فقهی و اخلاقی، در ابعاد وسیع خود به ترتیب شامل فلسفه سیاسی، فقه سیاسی و اخلاق سیاسی می‌باشد. این سه قسم از اندیشه سیاسی به عنوان یک سیستم با یکدیگر در تعامل بوده و دارای رابطه معناداری هستند و موفقیت هر نظام سیاسی با رعایت لوازم این سه قسم حاصل خواهد شد. اندیشه سیاسی هر جریانی، برگرفته از مبانی نظری و فکری ایشان در حوزه‌های فلسفی، فقهی و اخلاقی، پاسخی برای حل بحران‌ها و مشکلات انسان و جامعه و به‌ویژه جوامع اسلامی است.^۸

این اندیشه متأثر از معرفت‌شناسی، جهان‌بینی و انسان‌شناسی اسلامی است که بخشی از مبانی فلسفی را تشکیل می‌دهد. مبانی فقهی آن نیز بخشی از فقه و عمل مکلفان است که به اداره

۱. سابابین، **تاریخ نظریات سیاسی**، ص ۲۹.

۲. اشتراوس، **فلسفه سیاسی چیست؟**، ص ۶.

۳. بشیریه، **تاریخ اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم**، ص ۱۷.

۴. لک‌زایی، **سیر تطور تفکر سیاسی امام خمینی ره**، ص ۳۰.

۵. امام خمینی، **چهل حدیث**، ص ۳۲۶.

۶. طباطبایی، **تفسیر المیزان**، ج ۹، ص ۱۰-۹.

۷. مطهری، **انسان و ایمان**، ص ۶۶.

۸. فوزی، «الگوی تأسیسی تلفیقی جمهوری اسلامی و چالش‌های نظری»، **فصلنامه متین**، ش ۳ و ۴، ص ۱۴.

سیاسی کشور، مسائل اجتماعی، حکومت و اداره مردم در حوزه داخلی و خارجی مربوط می‌شود. برخی از مباحث فقه سیاسی عبارت است از نوع حکومت، شکل حکومت، حقوق مردم بر حاکمان، وظایف مردم در قبال حکومت و حاکمان، حقوق اقلیت‌های مذهبی و نوع تعامل و ارتباط حکومت اسلام با سرزمین خارج از قلمرو و سرزمین اسلامی.^۱

مبانی اخلاق و عرفانی اندیشه سیاسی، مبتنی بر مجموعه‌ای از ارزش‌ها، قواعد و معیارهای سیاسی مکتب اسلام است که رعایت آنها برای رسیدن به کمال، ضروری است. این مبانی به راهنمایی و هدایت رفتار سیاسی انسان می‌پردازد.

براین اساس در بعد فلسفه سیاسی، مبانی هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و مفاهیم بنیادین آن نظیر پیوند دین و سیاست، مشروعیت و مردم‌سالاری دینی و دموکراسی، ولایت فقیه و تشکیل حکومت اسلامی پرداخته می‌شود.

در بعد فقه سیاسی، نوع و شکل حکومت و همچنین اصل دینی نفی سبیل و سیاست خارجی و در بعد اخلاق سیاسی نیز ارزش‌ها و معیارها در اندیشه‌ها - که مربوط به هدایت و راهنمایی رفتار سیاسی جامعه و انسان است - مورد بررسی قرار می‌گیرد. که در کتاب حاضر الگوی نظری محسوب می‌شود. البته اندیشه سیاسی دارای شاخص‌های دیگری نیز هست که به دلیل تخصصی بودن موضوعات و رعایت اختصار، از بررسی آن صرف‌نظر، و آن را به پژوهشگران دیگر و به فرصت‌های بعدی واگذار می‌کنیم.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و به‌ویژه بعد از دوران هشت ساله دفاع مقدس و جنگ تحمیلی، گفتمان انقلاب اسلامی علاوه بر اینکه خود به گفتمان‌هایی نظیر چپ و راست تقسیم گردید، به دلیل تصریح قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸ در خصوص آزادی احزاب و گروه‌های سیاسی، زمینه ظهور دوباره گفتمان رقیب و مخالف خود را فراهم کرد. رقابت تنگاتنگ گفتمان‌های مطرح در فضای فکری - سیاسی اواخر دهه دوم از انقلاب اسلامی، سبب پیدایش دو گفتمان اصلاح‌طلب و اصول‌گرا گردید که در نهایت در منازعه‌ای سخت، گفتمان اصلاح‌طلبی با شعار خط امامی و با جلب آرای مردم در انتخابات دوم خرداد ۱۳۷۶ به پیروزی رسید.

دهه سوم انقلاب اسلامی با روی کار آمدن جریان موسوم به دوم خرداد در انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۷۶ و با نشان اصلاح‌طلبی، حاصل سال‌ها کار فکری و تشکیلاتی بود که طیف‌های مختلف با رویکردهای متفاوت را در خود جای داد. از این‌رو، آشنایی نسل جوان و دانشگاهی کشورمان با این جریان و به‌ویژه بررسی مبانی اندیشه سیاسی آن و به‌خصوص به‌عنوان تجربه‌ای فکری و سیاسی در

۱. واعظی، حکومت دینی، درس‌نامه اندیشه سیاسی اسلام، ص ۲۶.

تاریخ معاصر انقلاب اسلامی، ضروری می‌نماید. بدین سبب لازم است در این راستا از رهیافتی اندیشه‌شناسانه و روشمند استفاده شود. در این رهیافت، اهتمام اصلی محقق، شناسایی مبانی، عناصر و مؤلفه‌های یک اندیشه است. از این رو برای بررسی و شناخت ابعاد و زوایای اندیشه اصلاحات در ایران در دوره تاریخی ۱۳۸۴ - ۱۳۷۶ باید تلاش نمود تا شاخص‌های اساسی و مبانی اندیشه امام خمینی رهبر براساس همان الگوی اسلامی عقاید، احکام و اخلاق اسلامی، واکاوی شود.

اثر پیش رو درصدد است تا مبانی اندیشه اصلاحات در ایران را در دوره تاریخی ۱۳۸۴ - ۱۳۷۶ با استفاده از کارکرد این جریان و با بهره‌گیری از سخنان، نظریه‌ها، نشریه‌ها و رسانه‌های مکتوب، عناصر و ارکان و احزاب مختلف آن بررسی کند. از آنجاکه در این مقطع، برخی از جریان‌های منسوب به این گفتمان، دیدگاه‌ها و برداشت‌های متفاوت و مختلفی را از اصول و مبانی اندیشه اصلی امام خمینی رهبر به دست داده‌اند، بعد از گذشت بیش از یک دهه از پایان قدرت سیاسی این جریان، مسئله بسیار مهم - که از دید پژوهشگران نیز مغفول و بی‌پاسخ مانده - این است که آیا اندیشه اصلاحات که هنوز مطرح می‌باشد، در ادامه همان اندیشه امام خمینی رهبر است، یا اینکه با گرایش به مبانی اندیشه غرب، از آن فاصله گرفته است؟ برای این منظور ضروری است تا به چند سؤال مهم پاسخ داده شود.

۱. اندیشه اصلاحات در ایران در دوره تاریخی ۱۳۸۴ - ۱۳۷۶ براساس کدام مبانی شکل گرفته بود؟
۲. این مبانی چه نسبتی با مبانی اندیشه بنیان‌گذار انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی رهبر دارد، یا اینکه به چه میزان با مبانی اندیشه غرب همسوست؟

در بررسی مبانی اندیشه و دیدگاه جریان اصلاحات، ضروری است ابتدا مبانی اندیشه و گفتمان اصلی انقلاب اسلامی در قالب گفتمان امام خمینی رهبر، و از این سو مبانی اندیشه و گفتمان غرب به عنوان گفتمان رقیب بررسی گردد و سپس مبانی اندیشه اصلاحات به عنوان یکی از جریان‌های حاکم بر قدرت در دهه سوم انقلاب اسلامی مورد واکاوی قرار گیرد. برای این منظور توجه به عوامل و چگونگی شکل‌گیری اصلاحات در دهه سوم، دقت در نشانه‌ها و خواسته‌های اصلی اندیشه اصلاحات و همچنین مراجعه به مصادیق عینی و اجتماعی و مطالعه آرا و دیدگاه‌ها و عملکرد اصلاح‌طلبان در گفتارها، مطبوعات، نوشته‌ها و موضع‌گیری‌های آنها، از دیگر ضروریات است. بر همین اساس این اثر شامل چهار بخش است:

بخش اول به تاریخچه و پیشینه اصلاحات در تاریخ معاصر از دوره قاجار تا پیروزی انقلاب اسلامی ایران و شکل‌گیری اصلاحات ناشی از انقلاب اسلامی و تفوق آن بر اصلاحات غربی می‌پردازد.

بخش دوم در دو فصل، مبانی و اصول اندیشه سیاسی امام خمینی رهبر و غرب در حوزه‌ها و شاخصه‌های اندیشه سیاسی بررسی می‌شود. در فصل اول از این بخش، مبانی و اصول اندیشه سیاسی امام خمینی رهبر و در فصل دوم، مبانی و اصول اندیشه غرب مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

در بخش سوم نیز اندیشه اصلاح طلبی در ایران در دوره تاریخی ۱۳۸۴ - ۱۳۷۶ بررسی می‌شود که شامل دو فصل است: فصل اول، جریان‌شناسی جبهه موسوم به اصلاحات همراه با تعریف اصلاحات از منظر اصلاح طلبان، گونه‌شناسی جریان‌ات و گروه‌های اصلاح طلب در دوره تاریخی ۱۳۸۴ - ۱۳۷۶ و سوژه‌ها و کنشگران اندیشه اصلاحات در این دوره مورد واکاوی قرار می‌گیرد. فصل دوم به علل و زمینه‌های شکل‌گیری این جریان اختصاص دارد.

بخش چهارم و اصلی کتاب نیز در دو فصل به مبانی اندیشه سیاسی اصلاحات در ایران در این دوره می‌پردازد. در فصل اول از این بخش، مبانی و اصول اندیشه سیاسی اصلاحات در حوزه‌های فلسفه سیاسی، فقه سیاسی و اخلاق سیاسی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. در فصل دوم نیز به نقد و بررسی اندیشه و رویکرد اصلاح طلبان و نتیجه‌گیری پرداخته می‌شود.

در پایان از همه کسانی که در تدوین این کتاب، این‌جانب را مورد تشویق و حمایت قرار دادند و یاری‌ام کردند، قدردانی می‌کنم؛ از جمله استادان معظم و ارجمند خودم جناب آقایان دکتر مصطفی ملکوتیان، دکتر حسین توکلی، دکتر اسماعیل خدادادی، دکتر حسن تلاشان، دکتر حمزه مهرابی، دکتر یدالله جوانی، دکتر غلامرضا بهروز لک، دکتر سید صادق حقیقت، حجت‌الاسلام سید عبدالمجید اشکوری و همچنین از جناب آقای دکتر حسین ارجینی، معاونت محترم پژوهش دانشگاه معارف اسلامی و همکاران محترم ایشان. از خداوند متعال برای همه این عزیزان آرزوی توفیق دارم.

الماس نصردهزیری

زمستان ۱۳۹۸